

ГРОМАДЯНСЬКА ДУМКА ЯК ОБ'ЄКТ МАНІПУЛЯЦІЇ ЗАСОБАМИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Система соціальних відносин у сучасних державах формується шляхом організації її суб'єктів при посередництві владних важелів. Інформація як фактор забезпечення комунікативності, відіграє роль фундаментального елементу в процесі соціалізації людини і соціалізації держави, тому роль засобів масової комунікації при генезисі громадської думки і творенні інформаційного простору пропорційна значенню впливу цієї громадської думки на суспільно-політичні явища, події та перспективи.

Потреба маніпуляції громадською думкою виникає одразу і нерозривно з появою так званих “процесів демократизації” суспільств. Формально, демократизація означає перехід від централізованої до децентралізованої системи управління, від диктату до свободи вибору, але, по-суті, даний процес лише зміщує акценти і модернізує методи маніпулятивного впливу на суспільні явища, до того ж роль засобів масової комунікації в даному контексті є першочерговою. Слушно з цього приводу висловився О. Бальзак, який вбачав у тодішніх засобах масової інформації концентроване втілення зла, що згубно впливає на всю духовну культуру людства: “Влада грошей, закон купівлі і продажу, моральна розбещеність – все це виявляється в діяльності преси з цинічною відвертістю. Шантаж, безпринципність дії, продиктована дріб'язковими інтересами, зведення особистих рахунків, творення фальшивої репутації і паплюження благородних людей з корисливої вигоди... газета, замість того, щоб піднятися до служіння суспільству, стала знаряддям в руках партій... перетворилась на предмет торгівлі” [1].

Справді, можуть видаватися не зовсім зрозумілими вислови “вільна преса”, “незаангажований телеканал”, “свобода доступу до інформації, адже будь-яка газета чи журнал, теле- або радіоканал в умовах ринкових відносин (які є в свою чергу невід'ємною частиною “демократичного процесу”) мають свого власника (або групу власників), у філантропічних або благодійницьких намірах якого запідозрити навряд чи можна. Природним у такому випадку стає прагнення такого власника спробувати оперувати даним ресурсом (засобом масової комунікації) у власних, приватних цілях. А відтак постає об'єктивна зацікавленість у висвітленні, підборі, тлумаченні фактів, подій, явищ у потрібному контексті і з відповідними висновками.

З точки зору соціальної науки маніпулювання мас-медіа – це система засобів ідеологічного й соціально-політичного впливу з метою зміни мислення й поведінки людей всупереч їх інтересами. При цьому люди часто не усвідомлюють, що їх світогляд, потреби, інтереси та в цілому спосіб життя багато в чому залежать від тих, хто ними маніпулює. Теоретики виділяють два основних види маніпуляції: оперативну маніпуляцію свідомістю й поведінкою людей та стратегічну маніпуляцію. Оперативна (або ситуаційна) маніпуляція полягає в тому, що, використовуючи вже наявні в свідомості людей цінності, потреби, стереотипи, звички, маніпулятор змушує їх сприймати ту або іншу соціальну інформацію так, як йому вигідно, й спрямовує їхні соціально значущі дії у потрібному для себе напрямі. Широкі маси людей діють так, як це спланував маніпулятор: голосують чи не голосують, мітингують чи протестують, створюють хаос або, навпаки, дотримуються порядку й демонструють загальну організованість. Стратегічна маніпуляція полягає в тому, що протягом багатьох років в свідомості людей формуються ті цінності, потреби, ідеї, стереотипи, звички, які й самі по собі сприяють підтримці стабільності вигідного маніпуляторіві політичного й економічного ладу й можуть бути використані в оперативній маніпуляції, якщо з'явиться така потреба [2]. Прикладів такої маніпуляції в історії (як і в сьогоденні) можна знайти чимало.

У політичній науці розрізняють значну кількість засобів проведення маніпуляції. Проте найбільш відомим та простим засобом владного впливу й контролю над інформаційними процесами є цензура. Держава за допомогою спеціально призначених й контрольованих нею чиновників регулює зміст друкованих та інших інформаційних матеріалів, використовуючи протекціоністські заходи щодо підтримки власних ЗМІ. Проводячи політику протекціонізму щодо державних мас-медіа, влада вживає різні форми економічних санкцій до опозиційних медіа. Серед найбільш поширених – накладання штрафів контрольно-ревізійними і податковими органами, невинувато високі суми відшкодування моральної шкоди тощо. Результатом подібного контролю нерідко є настільки значне втручання у діяльність засобів масової інформації, що вони втрачають багато своїх функцій щодо відображення соціальної дійсності і подія суспільно-політичного життя перетворюється на нереалістичну, проте бажану для певних сил картинку. Але існує і інший бік проблеми – демократичне суспільство наділяє працівників ЗМІ великими правами, але останні несуть і велику відповідальність перед суспільством. Зловживання свободою слова, перетворення її на зручний метод політичної боротьби є недопустимим. У журналістиці повинен діяти принцип: більше свободи – більше відповідальності, а також слід чітко розрізняти такі поняття, як журналістська помилка (за яку доречно і достатнє вибачення) і навмисне спотворення фактів (за які необхідно на державному рівні визначити покарання), оскільки вони можуть спричинити до зростання напруги всуспільстві [3].

З огляду на історичну ретроспективу варто виділити два види політичної маніпуляції громадською думкою: агресивну і приховану. Агресивна маніпуляція відбувається в умовах тоталітарних або диктаторських режимів, коли існує повна монополія на засоби масової інформації з боку державної влади. Прихована маніпуляція відбувається в ситуації коли відбулася децентралізація влади, коли їй на зміну приходить диктатура капіталу. При здійсненні прихованої маніпуляції відбувається застосування більш широкого спектру методів впливу на свідомість і, доволі часто, на підсвідомість людини. Створюється ілюзія можливості вибирати з великої кількості запропонованих ідей і суджень, тлумачення фактів відбувається у невимушеній формі, вибірковість пропонованої інформації компенсується наданням їй надзвичайного значення тощо. Особливого значення набувають і технології впливу на підсвідомість: використання 25-го кадру, компоновання образів, що відключають свідоме сприйняття матеріалу (наприклад, використання в рекламі дітей, роздягнених жінок, кривавих сцен і т. д.), застосування мозаїчного моделювання, при якому необхідний образ, або ідея подається аудиторії розірвано, по частинках, а в кінцевому результаті реципієнти інформації отримують чіткий підсвідомий символ, або формалізовану ідею, яка може мати безпосередній вплив на поведінку.

Історія знає достатньо маніпуляторів громадською думкою і свідомістю – психологічно сильних або навіть неординарних особистостей, які вміло впливали не наодинці, а на великі групи людей завдяки особистісним якостям, уміло використаним технологіям обробки громадської думки у власних або групових, корпоративних інтересах. Наполеон, А. Гітлер, У. Черчіль, Й. Сталін, В. Ленін, М. Горбачов, десятки інших політиків досконало володіли технологією формування громадської думки за рахунок як власних рис, якостей, здібностей та умінь, так і своїх підлеглих, а також за допомогою різноманітних засобів масової інформації.

Політичні маніпуляції найбільше і найчастіше використовуються з метою досягнення влади, її реалізації та утримання. Мета будь-якого маніпулятора чи групи маніпуляторів – підпорядкувати власній волі іншу людину чи групу людей. Отже, маніпуляції в політиці – не що інше, як спекуляція на людських емоціях і почуттях і саме звідси – релігійні війни, глибокі національні сутички і конфлікти, фанатизм, екстремізм, тероризм та інші явища, основою яких є передусім вторгнення в глибинні почуття не лише окремих людей, а й великих соціальних груп, цілих народів і націй. У політичній маніпуляції може і використовується все: виразна мова жестів (М. Горбачов); окремі характерні звички (сигара У. Черчілля, лоська Й. Сталіна); красномовна, на рівні акторства, риторика (Ф. Кастро) тощо. Однак найбільш повно і результативно політичне маніпулювання здійснюється за допомогою мас-медіа – преси, радіо, телебачення, реклами та інших інформаційних засобів [4].

Завдяки засобам масової інформації створюються і ефективно використовуються як елементи політичної маніпуляції різноманітні іміджі, образи, умовні формули і штампи, стереотипи поведінки, подаються заздалегідь заготовлені відповіді на запитання, що хвилюють багатьох. Маніпулятивний арсенал засобів масової інформації добре відомий: навмисне перекручування реального стану речей шляхом замовчування одних фактів і нав'язування інших; публікація нереальних (відверто брехливих) повідомлень; пробудження в аудиторії негативних емоцій за допомогою візуальних засобів або словесних образів тощо [5].

Варто наголосити на тому, що політичне маніпулювання має багато спільного з політичною демагогією як формою свідомого обдурювання широких мас, спекуляції на реально існуючих труднощах та проблемах, потребах і сподіваннях громадян. В арсеналі політичного демагога поширені такі засоби, як перекручування дійсності, популізм, підтасовування фактів, виголошування безвідповідальних заяв, обіцянок, облудні присягання, визначення винних, ворогів, боротьба з якими нібито поліпшить існуюче становище, тощо.

Щоправда, при всій негативності маніпулятивної діяльності сучасних засобів масової комунікації, дана тенденція є незворотною і об'єктивною оскільки як з огляду на принципи міжнародних і внутрішньодержавних відносин, так і в контексті характеру людської природи – суспільства отримують інформаційний продукт у межах того, що вони хочуть чути і бачити. Тому маніпуляція громадською думкою протягом цивілізаційного розвитку людства була і є невід'ємною частиною його буття, складовою його соціального характеру.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бальзак О. Втрачені ілюзії. – К., 1987. – С. 14.
2. Любивый Я.В. Современное массовое сознание; динамика и тенденции развития. – К., 1993. – С. 58.
3. Демидов А.И. Власть в единстве и многообразии ее измерений // Государство и право. – 1995. – № 11.
4. Головатий М.Ф. Соціологія політики: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: МАУП, 2003. – С. 358.
5. Там само. – С. 359.